УДК 625.1 (09)

А.С. ЛИТВИНКО, доктор історичних наук,
провідний науковий співробітник ДУ «Інститут
досліджень науково-технічного потенціалу
та історії науки ім. Г.М. Доброва НАН України»,
e-mail: litvinko@ukr.net
О.Г. ЛУГОВСЬКИЙ, кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник ДУ «Інститут
досліджень науково-технічного потенціалу
та історії науки ім. Г.М. Доброва НАН України»,
e-mail:aglugovskij.1951@gmail.com

ІНСТИТУАЛІЗАЦІЯ ІСТОРІЇ НАУКИ І ТЕХНІКИ В НАЦІОНАЛЬНІЙ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

У статті показано еволюцію та організаційне оформлення наукових досліджень з історії науки і техніки в Національній академії наук України, пов'язаних зі створенням відповідних структурних підрозділів і діяльністю визначних науковців. Докладно висвітлено основні етапи цього процесу: виникнення ідей щодо структуризації досліджень з історії науки і техніки та розуміння її необхідності; організацію Комісії з історії природознавства в 1934 р., яка існувала до 1942 р; створення при Президії АН УРСР Комісії з вивчення історії вітчизняної науки і техніки в 1948 р., яка мала координувати свою роботу з науково-дослідницькими закладами СРСР і вузами та сприяти розгортанню в них досліджень з історії науки і техніки; створення двох інших структур — Комісії з історії техніки та відділу історії техніки в Інституті теплоенергетики АН УРСР (1949 р.); пропозиції щодо створення Інституту історії техніки (1948 р.) та Сектору історії вітчизняної техніки в складі Відділу технічних наук АН УРСР (1950 р.); організацію Сектору історії природознавства і техніки в складі Інституту історії АН УРСР (1963 р.); формування в першій половині 60-х рр. окремого наукового напряму — наукознавства та заснування у 1984 р. Центру досліджень науково-технічного потенціалу Ради з вивчення виробничих сил Української РСР, яку в 1986 р. було об'єднано із Сектором історії природознавства і техніки, що склало основу Центру досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки АН УРСР. Надано значний обсяг джерел та інформації щодо публікаційної діяльності з історії науки і техніки.

© ЛИТВИНКО А.С.,
ЛУГОВСЬКИЙ О.Г.,
2018

Ключові слова: *історія науки і техніки, історія техніки, Комісія з історії техніки, Українське відділення Радянського національного об'єднання істориків природознавства, Сектор історії природознавства і техніки, Центр досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки АН УРСР.*

Поколіннями науковців України закладено глибокі традиції вітчизняних досліджень з історії науки і техніки, одержано суттєвий науковий доробок і налагоджено викладання й підготовку фахівців у цій галузі. Зважаючи на 100-річний ювілей створеної 14 листопада 1918 р. Національної академії наук України та суттєві результати фундаторів історії науки й техніки в Україні доцільно узагальнити набутий досвід та етапи розвитку цього напряму.

Окремі ідеї та розуміння необхідності структурувати дослідження з історії науки і техніки виникли в Україні у 20-х рр. XX ст. Це був час індустріалізації, і керівництво СРСР приділяло значну увагу популяризації історії технологічного розвитку. Про це, зокрема, йдеться у статтях Ю.О. Храмова та С.А. Хорошевої «Дослідження з історії природознавства і техніки в НАН України» та «Відділу історії науки і техніки Центру досліджень науково-технічного потенціалу і історії науки ім. Г.М. Доброва НАН України — 50 (короткий історичний нарис)» [1—2].

Перший президент ВУАН В.І. Вернадський розглядав історію науки як світоглядну дисципліну та у 1921 р. ініціював створення в АН СРСР Комісії з історії знань. Весною 1928 р. вчений-правознавець, академік ВУАН І.О. Малиновський запропонував створити в Академії аналогічну комісію. 5 липня 1928 р. він зробив доповідь на зборах Ради ВУАН, де вказав на значення історії науки, єдність науки і культури, тривалість розвитку науки, де найважливішу роль відіграє спадковість знання, характерні риси історії науки України як складової частини світової науки. Вчений запропонував програму досліджень з історії соціально-економічних наук: «1. ВУАН як вища наукова установа на Україні має поставити перед собою завдання — вивчати історію знань на Україні; 2. Це дійсно природне завдання вже виконується окремими кафедрами та іншими установами ВУАН, проте без загальної системи і загального плану, від випадку до випадку; 3. Роботу по вивченню історії знань слід проводити систематично та планово, тому для належного планування роботи необхідно створити при Раді ВУАН спеціальну Постійну комісію з представників всіх Відділень Академії» [3]. Проте намір І.О. Малиновського не було реалізовано. 1929 р. у ВУАН поширилася хвиля масових репресій, після процесу «Спілки визволення України» вченого як представника дореволюційної інтелігенції було піддано критиці та виключено зі складу ВУАН, а 12 січня 1932 р. він помер.

Наступним етапом розвитку досліджень з історії науки і техніки стала організація 13 лютого 1934 р. згідно з постановою Президії ВУАН «Про введення нової організаційної структури в Академії» Комісії з історії природознавства, яка існувала до 1942 р. [4]. Подальший розвиток напряму відбу-

вався в АН УРСР після Другої світової війни. 19 березня 1948 р. при Президії АН УРСР було створено Комісію з вивчення історії вітчизняної науки і техніки, яка мала координувати свою роботу з науково-дослідницькими закладами СРСР і вузами та сприяти розгортанню в них досліджень з історії науки і техніки. Головою Комісії було призначено академіка АН УРСР А.В. Думанського, заступником — директора Інституту історії АН УРСР О.К. Касименка, вченим секретарем — кандидата економічних наук І.Н. Романенка, членами Комісії — академіка АН УРСР О.І. Душечкіна, членів-кореспондентів АН УРСР Ф.П. Бєлянкіна, Б.В. Гнєденка, М.П. Семененка, Д.Л. Фердмана, Р.Є. Кавецького, доктора біологічних наук В.А. Мовчана, від львівських установ — П.І. Гнипа [5].

І.О. МАЛИНОВСЬКИЙ

В.В. ДАНИЛЕВСЬКИЙ

Значний внесок у розбудову історії науки і техніки України належить відомому історику техніки, першому академіку АН УРСР з історії техніки Віктору Васильовичу Данилевському, який значно сприяв консолідації національного наукового співтовариства з історії науки і техніки та викладанню історії техніки у вищих навчальних закладах. Вчений у 1925—1928 рр. працював у Харківському історичному музеї, де організував Український технічний музей і науковий центр із лабораторією, майстернями, науковими відділами. 1928 р. очолив першу в Україні кафедру історії техніки у Харківському технологічному (нині — політехнічному) інституті. У 1930—1932 рр. викладав історію техніки в Українському поліграфічному інституті у Харкові, 1932—1933 працював у Інституті історії науки і техніки в Ленінграді, 1933—1936 керував секцією історії техніки на Ленінградському металічному заводі — ВТУЗі, 1936—1960 завідував кафедрою історії техніки Ленінградського політехнічного інституту. В.В. Данилевський очолював відділ історії техніки в Інституті теплоенергетики Академії наук Української РСР (1949—1953) та академічну Комісію з історії техніки (1949—1954). Опублікував понад 500 наукових праць, серед яких 50 монографій, зокрема підручник «Історія техніки» (1962). Проаналізував особливості технічної літератури, апарат технічної книги. Починаючи з 1929 р. дослідив основні райони СРСР, пов'язані з розвитком машинобудівного виробництва, орга-

нізував експедиції з вивчення стародавніх рудників, гідротехнічних та військово-інженерних споруд [6]. У Києві В.В. Данилевський працював, періодично приїжджаючи з Ленінграда, мав намір переїхати у Київ, проте не переїхав. Цей період діяльності В.В. Данилевського на основі віднайдених архівних матеріалів детально висвітлено у статті О.Г. Луговського «Нелегкі часи. З історії Відділу техніки Інституту теплоенергетики» [7].

В.В. Данилевський виступив із пропозицією щодо створення в системі АН УРСР Інституту історії техніки. 18 грудня 1948 р. Президія АН УРСР погодилась із цим і вирішила просити Раду Міністрів УРСР дозволити академії організацію Інституту зі штатом у 36 осіб. Основними науковими завданнями установи мали стати дослідження історії техніки та технічних наук з давніх часів, перш за все історії вітчизняної техніки, історичної технології, історії технічної освіти, історії технічної літератури та історії технічної термінології [8]. Рішення про створення в академії Інституту історії техніки на 31 січня 1949 р. знаходилось у стадії оформлення, про що зазначалося у Поданні Президії АН УРСР до Ради Міністрів УРСР з обґрунтуванням необхідності збільшення кількості штатних співробітників установ академії [9].

11 березня 1949 р. як проміжний етап було вирішено створити дві інші структури. За пропозицією Відділу технічних наук Президією АН УРСР організовано Комісію з історії техніки у складі: академік АН УРСР В.В. Данилевський (голова), члени: академіки АН УРСР — М.М. Доброхотов, М.В. Луговцов, К.К. Хрєнов, О.М. Фролов, М.М. Давиденков, М.Е. Омельяновський, Ф.П. Бєлянкін, П.П. Будников, С.О. Лебедєв, Г.Ф. Проскура, В.М. Корецький, А.О. Василенко, В.М. Свєчников; члени-кореспонденти АН УРСР — П.С. Кучеров, Г.Й. Сухомел, В.Ю. Васильєв, професор І.Т. Швець, с. н. с. Г.В. Карпенко; М.М. Хотимченко, І.Л. Повх, М.Я. Рудинський та П.І. Гнип (вчений секретар). Було затверджено план роботи, наукових відряджень та експедицій, кошторис комісії. Цією постановою в Інституті теплоенергетики АН УРСР було створено й відділ історії техніки також під керівництвом академіка АН УРСР В.В. Данилевського. На Комісію з історії техніки та відділ історії техніки було покладено такі завдання: сприяння подальшому розвитку історико-технічних досліджень в АН УРСР та інших наукових установах; публікація найбільш цінних виконаних робіт з історії науки і техніки; популяризація історії вітчизняної науки і техніки, досягнень науково-технічного прогресу; підтримка досліджень у галузі історії техніки та природничих наук у інших відділеннях Академії; встановлення наукових зв'язків з окремими дослідниками — істориками техніки; залучення вчених та інженерів до участі в регулярному науковому семінарі Комісії; розгортання робіт з виявлення та збирання інформації, а також організації охорони речових пам'яток вітчизняної науки і техніки.

Для практичної реалізації завдань з історії науки і техніки було вирішено створити комісію з вивчення життя першодрукаря Івана Федорова (голова — академік АН УРСР В.В. Данилевський) та Державний заповідник у

Львові, закріпивши за АН садибу колишнього монастиря Св. Онуфрія, де в 1573 р. Іван Федоров заснував першу українську друкарню [10]. Планувалось одразу ж перетворити Комісію з історії техніки на Інститут історії техніки АН УРСР, проте через скорочення кошторису АН УРСР на 1950 р. це не було виконано [11]. Невдовзі за пропозицією академіка АН УРСР Є.О. Патона Комісію з історії техніки було підпорядковано Відділенню технічних наук АН УРСР.

На засіданні Президії АН УРСР від 25 січня 1950 р. було заслухано доповідь академіка В.В. Данилевського про роботу Комісії з історії вітчизняної науки і техніки та затверджено такий її склад: акад. В.В. Данилевський (голова), акад. В.М. Корецький, д. т. н. І.Т. Швець (заст. голови), к. і. н. О.К. Касименко (заст. голови), к. т. н. П.І. Гнип (вчений секретар) та 5 представників від бюро Відділів АН. Було відзначено також, що робота в установах АН з питань історії вітчизняної науки і техніки незадовільна, оскільки низка установ АН не внесла до своїх тематичних планів цю тематику, а план видань АН не передбачає публікацій з цієї проблематики. Було вирішено зобов'язати керівників академічних установ до 5 лютого 1950 р. здійснити відповідні доповнення до планів, підготувати до друку в 1951—1952 рр. тритомник з історії вітчизняної науки і техніки, розпочати видання окремих збірників праць з історії науки і техніки 1950—1951 рр., створити аспірантуру, провести 10—15 травня 1950 р. сесію з історії вітчизняної науки [12].

15 грудня 1950 р. відбулася наступна подія на шляху інституалізації досліджень з історії техніки. Надаючи виняткового значення розвитку в Україні робіт з історії вітчизняної техніки, особливо історії технічного розвитку Донбасу, цього дня Президія АН УРСР постановила організувати в складі Відділу технічних наук АН УРСР Сектор історії вітчизняної техніки зі штатом 25 працівників, про що просити Раду Міністрів УРСР. У структурі сектору передбачалися відділ історії техніки, відділ історичної технології, лабораторія історико-технологічних досліджень і адміністративно-господарча частина. Цією ж постановою порушувалось клопотання про дозвіл готувати наукові кадри при Секторі історії вітчизняної техніки через докторантуру та аспірантуру, а також про надання приміщення площею 200 м^2 та чотирьох двокімнатних квартир для співробітників, що будуть запрошені з Ленінграда до Києва (Е.Ф. Радулов, В.Г. Семибратов, П.Н. Батуров, Б.В. Веселовський) [13]. Проте такий сектор створено не було, натомість у Донецьку, Дніпропетровську, Харкові, Львові, Кривому розі та Одесі організовано філії Комісії з історії техніки.

У 1951 р. Комісія підготувала та провела в Києві наукову сесію Відділення технічних наук (ОТН) АН УРСР, присвячену вивченню історії вітчизняної науки і техніки. На сесії заслухано доповіді Б.Є. Патона «Роботи Академії наук Української РСР з розвитку радянської техніки у галузі електрозварювання», М.В. Луговцова «Макіївський завод в історії металургії півдня СРСР», М.М. Доброхотова «М.О. Львов — визначний фахівець з опа-

лення та вентиляції будівель кінця XVIII століття», А.О. Василенка «Основні етапи та підсумки технічного переозброєння сільського господарства УРСР», Ф.П. Бєлянкіна «Історія розвитку Інституту будівельної механіки АН УРСР», П.П. Нестерова «Роботи М.М. Федорова та його учнів з розвитку гірничої механіки», В.О. Коробчанського «Розвиток техніки коксохімічного виробництва в Донбасі», В.О. Васильєва «В.П. Іжевський і значення його праць для металургії». Проведена сесія ОТН АН УРСР сприяла розширенню історико-технічних досліджень в інститутах Академії і багатьох інших установах, зокрема в технічних вузах, з якими мали тісний зв'язок вчені Академії наук УРСР.

8 липня 1953 р. було затверджено новий представницький склад Комісії з історії техніки з 14 осіб під головуванням академіка АН УРСР В.В. Данилевського, серед яких доктор технічних наук, професор М.А. Кондак (заступник голови), академіки АН УРСР К.К. Хрєнов, М.М. Доброхотов, Г.Ф. Проскура, Г.Й. Сухомел, Ф.П. Бєлянкін, І.Т. Швець, М.В. Луговцов, М.В. Корноухов, О.П. Чекмарьов, члени-кореспонденти АН УРСР Б.Д. Грозін та П.С. Кучеров [14]. Результатом роботи Комісії була публікація низки монографій і брошур; регулярне видання збірників її праць; систематичне проведення захистів дисертацій з історико-технічних дисциплін; створення постійного наукового семінару з історії техніки при Відділі технічних наук АН УРСР. Завдяки цим зусиллям в УРСР розроблялося понад 200 науково-дослідницьких тем з історії науки і техніки.

8—11 грудня 1954 р. у приміщенні Київського будинку вчених відбулася Перша республіканська координаційна нарада з історії техніки (фактично Перший з'їзд істориків науки і техніки України), яку організувала Комісія з історії техніки з метою подальшої консолідації істориків науки і техніки в Україні, узгодження тематики та планів досліджень, координації зусиль колективів, які працюють над загальними науковими проблемами, обговорення методології наукової роботи та широкої пропаганди досягнень вітчизняної науки і техніки. У зібранні взяли участь близько 130 представників 73 установ з 12 областей УРСР.

Голова комісії академік АН УРСР І.Т. Швець виступив із доповіддю «Стан та завдання роботи з історії техніки в Українській РСР». Про результати відділу історії техніки Відділення технічних наук АН УРСР та план роботи на 1955 р. доповів к. т. н. Ю.О. Анісімов, повідомлення щодо планів роботи філій Комісії з історії техніки АН УРСР, кафедр історії техніки вузів, музеїв та архівів УРСР зробили їх представники. Присутніх зацікавили доповіді «Історія розвитку в Україні науки про метали» члена-кореспондента АН УРСР К.Ф. Стародубова (Інститут чорної металургії АН УРСР), «Деякі питання історії розвитку порошкової металургії в Україні» члена-кореспондента АН УРСР І.М. Францевича (Лабораторія спеціальних сплавів АН УРСР), «До історії відкриття та вивчення залізорудних родовищ Криворізького басейну» д. техн. н. Г.М. Малахова (Криворізький гірничорудний інс-

титут), «Основні шляхи розвитку загальної неорганічної та фізичної хімії в Україні до 1917 р.» к. х. н. Я.І. Турченка (Київський технологічний інститут легкої промисловості), к. і. н. В.А. Богусевича «Київські склоробні майстерні XI століття» (Інститут археології АН УРСР).

У рішення наради входили клопотання про створення при Президії АН УРСР на базі відділу історії техніки Сектору історії природознавства і техніки, який має стати об'єднуючим центром усіх дослідників історії природознавства УРСР; активізація роботи філій Комісії з історії техніки АН УРСР і організація її нових філій у Сімферополі, Миколаєві та інших великих містах; збільшення кількості та обсягу видань праць з історії техніки, перш за все в АН УРСР; пришвидшення укладання та публікації бібліографічних оглядів друкованих видань з історії науки і техніки; звернення до керівних органів щодо включення досліджень з історії техніки до офіційних планів наукових робіт та організації у Києві республіканського Будинку техніки з Музеєм історії техніки при ньому для сприяння пропаганді передових досягнень вітчизняної науки і техніки; пропозиція поновити в Одесі Дім морської техніки з Музеєм історії морської техніки; активізація популяризації досягнень вітчизняної науки і техніки через лекційну роботу та підготовку науково-популярних видань для масового читача [15].

23 листопада 1956 р. затверджено план заходів для розгортання робіт з історії техніки, поданий В.В. Данилевським. Основну увагу було вирішено зосередити на комплексному розробленні проблем за участю інститутів АН УРСР та проведенні експериментальних досліджень. Було затверджено також Комісію з історії техніки у такому складі: академіки АН УРСР В.В. Данилевський (голова), Ф.П. Бєлянкін, В.Г. Бондарчук, М.М. Доброхотов, К.К. Хрєнов, І.Т. Швець, член-кореспондент АН УРСР З.І. Некрасов, доктори наук О.О. Алентьєв і С.М. Бібиков, кандидати наук Ю.О. Анісімов, В.А. Дядиченко, П.І. Гнип (вчений секретар), А.Ю. Голян-Нікольський та Ю.П. Нельговський. Затверджено редколегію видань з історії науки і техніки у складі: В.В. Данилевський (головний редактор), Ф.П. Бєлянкін, К.К. Хрєнов, І.Т. Швець, О.О. Алентьєв, П.І. Гнип. Постановили розпочати з 1957 р. публікацію біографічної серії «Вчені АН УРСР. Відділ технічних наук» [16]. Зазначимо, що у 1954—1956 рр. Комісію з історії техніки очолював академік АН УРСР І.Т. Швець, з 1957 р. — академік АН УРСР К.К. Хрєнов.

Водночас із дослідженнями з історії техніки у другій половині 50-х рр. в Україні формувалась також галузь досліджень з історії математичного природознавства. При Інституті математики АН УРСР розпочав роботу науковий семінар з історії математики та математичних знань (пізніше — Республіканський семінар), з 1956 р. науковим керівником якого став академік АН УРСР Й. З. Штокало. З 1968 р. у Харкові почала працювати філія Республіканського семінару. Постановою Президії АН УРСР від 13 липня 1956 р. при Інституті математики АН УРСР з 1 вересня 1956 р. створено відділ історії математики у складі 5 осіб, завідувачем якого призначено також акаде-

Й.З. ШТОКАЛО

О.М. БОГОЛЮБОВ

міка Й.З. Штокала [17]. Слід зазначити, що 26 червня 1965 р. Й.З. Штокала було обрано членом-кореспондентом Міжнародної академії історії науки, 21 червня 1978 р. — почесним членом. 26 червня 1965 р. членом-кореспондентом цієї академії обрано й Г.М. Доброва, у подальшому першого керівника Центру досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки АН УРСР. 1981 р. почесним членом академії обрано також О.Ю. Ішлінського, директора Інституту математики АН УРСР у 1948—1955 рр. 1971 р. за чотиритомну працю в 5 книгах «Історія вітчизняної математики» академік АН УРСР Й.З. Штокало (відповідальний редактор), член-кореспондент АН УРСР О.М. Боголюбов (заступник відповідального редактора) та академік Міжнародної академії історії науки (1961), президент Міжнародної академії історії науки (1965—1968) А.П. Юшкевич (заступник відповідального редактора) були відзначені медаллю Койре.

23—24 травня 1958 р. відбулася нарада Оргкомітету з організації національної групи істориків природознавства і техніки при Президії АН УРСР, на якій було створено Українське відділення Радянського національного об'єднання істориків і техніки. Постановою Президії АН УРСР від 26 вересня 1958 р. затверджено обране на нараді бюро комітету у складі: академік АН УРСР К.К. Хрєнов (голова), академік АН УРСР Й.З. Штокало (заступник голови), академік АН УРСР В.В. Данилевський, академік АН УРСР Б.К. Делімарський, к. т. н. Ю.О. Анісімов (секретар) [18]. Відділення об'єднало понад 400 осіб, серед яких 51 академік і член-кореспондент АН УРСР, 240 докторів і кандидатів наук. При Відділенні почали працювати секції: історії енергетики (керівник — І.Т. Швець), історії математики (керівник — Й.З. Штокало), історії гірничої справи та металургії (М.М. Доброхотов), історії механіки і машинобудування (А.А. Василенко), історії будівельної техніки та архітектури (Г.В. Головко), історії авіації та космонавтики (М.А. Кочегура), з початку 60-х рр. — історії біології (В.Г. Касьяненко, пізніше О.П. Маркевич), історії геології (В.Г. Бондарчук), комплексних проблем наукознавства (Г.М. Добров), історії фізики

(Г.Г. Кордун), історії хімії і хімічних технологій (Ф.Д. Овчаренко) [19].

К.К. ХРЄНОВ

У 1958 і 1960 рр. проведено конференції Українського відділення Радянського національного об'єднання істориків природознавства і техніки, які відіграли значну роль у розвитку в УРСР досліджень з історії науки і техніки. У конференції 1958 р. (Київ) взяли участь 122 особи. К.К. Хрєнов зробив доповідь «Про Українське відділення Радянського національного об'єднання істориків природознавства і техніки і перспективний план наукових досліджень». Конференцією було затверджено Положення про Українське відділення, де сформульовано його основні завдання: встановлення контакту між науковими організаціями, авторськими колективами і особами, які займаються історією природознавства і техніки, і надання їм допомоги в роботі; координація досліджень і планування наукових праць, сприяння їх підготовці й публікації; організація нарад і конференцій з питань історії природознавства і техніки, пропаганда досягнень вітчизняної науки і техніки.

У конференції Українського відділення 1960 р. брало участь 300 представників Києва, Харкова, Львова, Донецька, Одеси, Дніпропетровська, Миколаєва, Луганська, Полтави, Каменця-Подільського, Ужгорода, а також низки міст СРСР. 28—29 листопада 1972 р. відбувся Пленум Українського відділення.

29—30 травня 1962 р. у Києві було проведено наукову сесію Відділення технічних наук АН УРСР на тему «Проблеми історії техніки», де з доповідями виступили керівник Відділення технічних наук АН УРСР, член-кореспондент АН УРСР Г.В. Самсонов, академіки АН УРСР К.К. Хрєнов, Ф.П. Бєлянкін і В.М. Глушков, член-кореспондент АН УРСР П.С. Кучеров, доктор технічних наук О.М. Мілях, кандидати технічних наук Г.М. Добров, А.Ю. Голян-Нікольський, Ю.О. Анісімов, О.М. Свенсон, Г.І. Швець, В.В. Шеверницкий, В.А. Оболончик, представники промисловості та вчені АН СРСР. Висвітлювались питання етапів науково-технічного прогресу, місця історії техніки в системі наук, філософії та соціології техніки, її значення для підготовки інженерних кадрів, історичних аспектів розвитку гірничої справи, електротехніки, електрозварювання, кібернетики. Матеріали сесії опубліковано у збірнику «Проблеми історії науки і техніки» за редакцією К.К. Хрєнова (1963).

4 січня 1963 р. Постановою Президії АН УРСР було вказано на недостатність роботи та відсутність науково-методичного центру з історії природознавства і техніки. Вирішено для «забезпечення розвитку та належного

АКАДЕМІЧНІ ВИДАННЯ З ІСТОРІЇ НАУКИ І ТЕХНІКИ

наукового рівня досліджень в галузі історії природознавства і техніки в Україні» на базі відділу історії математики Інституту математики АН УРСР та відділу історії техніки Інституту теплоенергетики АН УРСР створити в складі Інституту історії АН УРСР Сектор історії техніки і природознавства (з 1970 р. — Сектор історії природознавства і техніки), в структурі якого було 2 відділи — відділ історії природознавства та відділ історії техніки. Очолив Сектор та відділ історії природознавства у ньому академік АН УРСР Й.З. Штокало. Основним у роботі Сектору було визначено підготовку узагальнюючих праць з історії природознавства і техніки із залученням широкого кола кваліфікованих спеціалістів [20].

Згідно з річним звітом Сектору за 1964 р., його колектив розробляв три основні теми: «Історія вітчизняної математики», «Історія технічного розвит-

ку вугільної промисловості Донбасу» та «Історія Академії наук УРСР». Для їх виконання було створено авторські колективи, які налічували до 200 осіб і включали наукових співробітників академічних, державних і господарських установ [21]. У 1982 р. структуру Інституту історії було приведено у відповідність із загальноакадемічною, і Сектор історії природознавства і техніки перетворено на відділення історії природознавства і техніки [22, с. 22].

Було видано монографії «Історія радянських вугледобувних комбайнів» (Г.М. Добров, 1958), «Історія академії наук Української РСР» (1967), чотиритомну в 5 книгах монографію «Історія вітчизняної математики» (1966—1970), «Технічний прогрес у машинобудуванні Української РСР. 1917—1967» (1967), «Історія технічного розвитку вугільної промисловості Донбасу» (1969), «Багатства надр України» (1969), «Електроенергетика Українсь-

АКАДЕМІЧНІ ВИДАННЯ З ІСТОРІЇ НАУКИ І ТЕХНІКИ

кої РСР» (1970), «Науково-технічний прогрес в УРСР. 1960—1970» (1970), «Розвиток хімічної технології в Україні» (1976, у 2 т.), «Розвиток неорганічної хімії в Україні (1987)», «Розвиток фізичної хімії в Україні» (1987), «Розвиток механізації та електрифікації сільського господарства Української РСР» (1988), «Зварювання в СРСР» (1981, у 2 т.), «Розвиток металургії в Українській РСР» (1980), «Фізичне матеріалознавство в СРСР: історія, сучасний стан, перспективи розвитку» (1986) та інші книги. Виходили також збірники наукових праць: «Ювілеї науки» (1988—1991), «Нариси історії вітчизняної астрономії. З найдавніших часів до початку XX ст.» (1992).

Слід зупинитись на періодичних виданнях з історії науки і техніки в Україні. 1954 р. Комісія з історії техніки розпочала публікацію збірника

«Нариси з історії техніки» (відповідальний редактор — І.Т. Швець, з 1957 р. — К.К. Хрєнов, 1963 — Й.З. Штокало, 1987 — Ю.О. Храмов). 1962 р. збірник було перетворено на друкований орган Українського відділення Радянського національного об'єднання істориків і техніки під назвою «Нариси з історії техніки і природознавства» (з 1970 р. — «Нариси з історії природознавства і техніки»), 1987 р. — на орган Українського товариства істориків науки.

Інститут математики АН УРСР у 1959—2001 рр. видавав такі збірники (відповідальний редактор член-кореспондент АН УРСР О.М. Боголюбов, відповідальний секретар к. ф.-м. н. Т.М. Виврот): «Проблеми історії математики і механіки» (1977), «Питання історії математичного природознавст-

МАТЕРІАЛИ КОНФЕРЕНЦІЙ З ІСТОРІЇ НАУКИ І ТЕХНІКИ

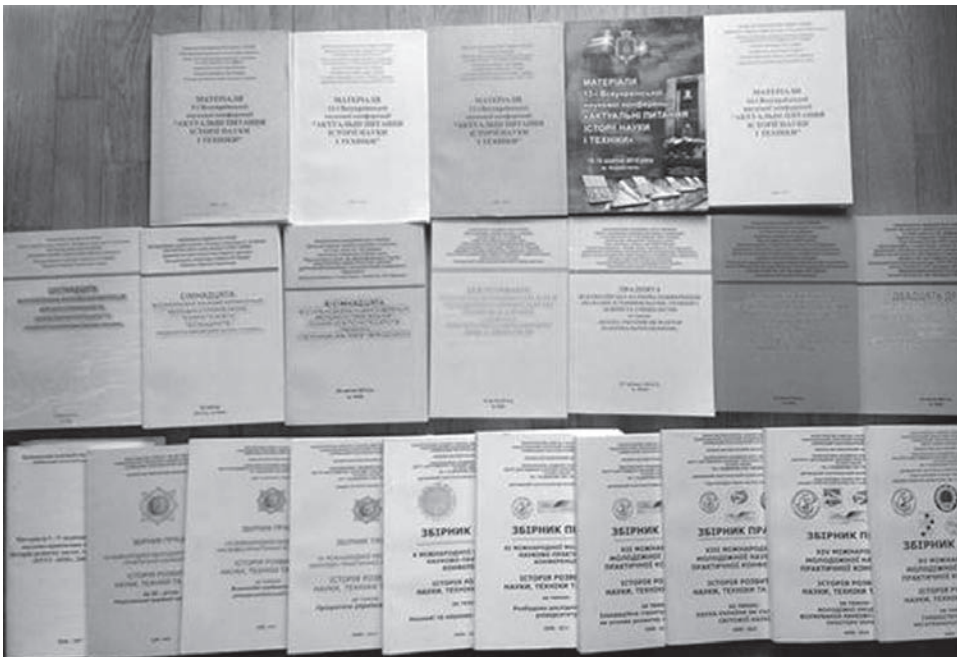

ва» (1979), «З історії розвитку фізико-математичних наук» (1981), «З історії математичного природознавства» (1984), «Нариси з історії математичної фізики» (1985), «Математичне природознавство в його розвитку» (1987), «Математичне природознавство: фрагменти історії» (1992), «Віхи розвитку математичного природознавства» (1994), «Інститут математики. Нариси розвитку» (1997), а також «Математика і математичне природознавство в Україні в XX ст.» (2001) та «Нариси з історії математики і математичного природознавства» (2001), головний редактор А.М. Самойленко. Значну частину публікацій збірників складали праці Семінару з історії математики і механіки.

Серед джерел з історії науки і техніки в Україні також матеріали фахових щорічних конференцій — Всеукраїнської наукової конференції «Актуальні питання історії науки і техніки» (з 2002 р.), Всеукраїнської конференції молодих істориків науки, техніки і освіти та спеціалістів (з 2003) та Міжнародної молодіжної науково-практичної конференції «Історія розвитку науки, техніки та освіти» (з 2003), і київських симпозіумів з наукознавства та історії науки (з 1966 р.).

Новий науковий напрям — наукознавство — сформувався у межах досліджень з історії техніки під керівництвом члена-кореспондента АН УРСР Г.М. Доброва, який з грудня 1964 по травень 1966 очолював відділ історії техніки, з травня 1966 по березень 1968 — відділ машинних методів оброблення історико-наукової інформації Сектору історії техніки і природо-

Г.М. ДОБРОВ

знавства Інституту історії АН УРСР. З березня 1968 по квітень 1984 вчений був керівником Відділення комплексних проблем наукознавства та інформатики, яке діяло у складі Інституту математики (1968—1969), Ради з вивчення виробничих сил (1969—1971), Інституту кібернетики (1971—1984) АН УРСР. У квітні 1984 підрозділ було перетворено на Центр досліджень науково-технічного потенціалу Ради з вивчення виробничих сил Української РСР.

Г. М. Добров закінчив механіко-машинобудівний факультет Київського політехнічного інституту (1950) та аспірантуру за спеціальністю «Історія науки і техніки» відділу історії техніки Інституту теплоенергетики АН УРСР під керівництвом С.В. Шухардіна (1953). Цього ж року захистив дисертацію з історії техніки гірничого машинобудування «Першість СРСР у створенні вугледобувних комбайнів». Результати цього дослідження узагальнено у монографії 1958 р. «Історія радянських вугледобувних комбайнів». Після аспірантури у 1953—1955 рр. Геннадій Михайлович працював на посаді наукового співробітника відділу історії техніки, сюди він повернувся після 6-річної перерви з 1955 по 1961 рік.

Ім'я вченого стало широко відомим після виходу його монографії «Наука про науку» (1966) [23], де запропоновано концепцію розвитку наукознавства як комплексної науки, розглянуто такі питання наукового потенціалу як ефективність науки, прогнозування науково-технічного прогресу, моделювання наукової взаємодії. До історії науки і техніки Г.М. Добров повернувся у 1986 р., очоливши Центр досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки АН УРСР. 1987 р. вийшла праця вченого «Про соціальне значення історії природознавства і техніки», а 1989 — його стаття у співавторстві з В.І. Онопрієнком, Ю.О. Храмовим, Л.В. Матвєєвою та Л.Д. Кістерською «Новий погляд на історію заснування Академії наук України» [24].

22 липня 1986 р. Сектор історії природознавства і техніки Інституту історії АН УРСР та Центр досліджень науково-технічного потенціалу Ради з вивчення виробничих сил Української РСР АН УРСР було об'єднано та створено Центр досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки АН УРСР. Першим керівником Центру став Г.М. Добров, з 1989 — доктор економічних наук, професор Б.А. Маліцький. Від створення установи в ній діяли відділи: історії природознавства (1986—1991), історії природознавства і техніки (1992—1995), історії науки і техніки (1996—2016), історії та соціології науки і техніки (завідувач доктор фізико-математичних наук, про-

фесор Ю.О. Храмов); історії техніки (1986—1991, завідувач доктор філософських наук, професор В.І. Онопрієнко), методології та соціології науки (завідувачі: 1991—2015 — В.І. Онопрієнко, з 2016 — доктор філософських наук, професор Л.В. Рижко).

5 липня 1989 р. Центру присвоєно ім'я Г.М. Доброва, 8 травня 1991 р. Центр отримав статус науково-дослідницького інституту, який від 10 липня 2015 р. носить назву — Державна установа «Інститут досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г.М. Доброва НАН України» (директор — Б.А. Маліцький).

Нині напрями досліджень інституту охоплюють формування фундаментальних ідей і теорій сучасного природознавства в історико-культурному контексті; історико-наукознавчий аналіз розвитку, досвіду, стану та досліджень перспектив розвитку НАН України та підвищення її ролі в суспільстві на етапі трансформацій як вищої державної наукової організації України; дослідження історії ракетно-космічної науки і техніки в Україні, яке проводиться спільно зі спеціалістами КБ «Південне»; історичну біографістику; історію наукових шкіл; хронологію, філософію, методологію та соціологію науки; соціокультурні наслідки та ризики впровадження нових технологій. Серед результатів колективу істориків науки і техніки останніх років відзначимо такі: випущено низку монографій з історії НАН України: «Рання історія академії наук України (1918—1921)» (Ю.О. Храмов, С.П. Руда, Ю.В. Павленко, В.А. Кучмаренко, 1993), «Історія Національної Академії наук України в суспільно-політичному контексті. 1918—1998» (С.В. Кульчицький, Ю.В. Павленко, С.П. Руда, Ю.О. Храмов, 2000),«Національна академія наук України. 1918—2013. Хронологія» (керівник авторського колективу Ю.О. Храмов, 2013), «Національна академія наук України. 1918—2013. Персональний склад» (В.М. Палій, Ю.О. Храмов, 2013) [25—28]. В 2013 р. випущено колективну монографію «Національна академія наук України. Хронологія» — яка є анотованою хронологією основних подій і фактів, що мали значний вплив на розвиток академічної науки та соціокультурне життя країни. Це фундаментальні ідеї, теорії, відкриття, винаходи та науково-технічні розробки вчених Академії, постанови про створення академічних наукових установ, інститутів, комісій; законодавчі акти, що сприяли розвитку НАН України. До 100-річчя НАН України готується значно розширене та уточнене друге видання цієї монографії. Розроблено також концепцію віртуального музею НАН України.

Ю.О. Храмовим було запропоновано модель наукової школи, згідно з якою колективом істориків науки і техніки було ідентифіковано та досліджено близько 90 наукових та науково-технічних шкіл, серед яких школи М.М. Боголюбова, В.В. Єременка, В.Л. Германа, С.В. Пелетминського, І.Р. Юхновського, А.І. Кіпріанова, М.М. Амосова, В.М. Образцова, Л.В. Шубникова, Б.Г. Лазарєва, Б.І. Вєркіна, О.О. Галкіна, О.І. Ахієзера, О.Г. Ситенка, В.Г. Бар'яхтара, І.М. Ліфшиця, Н.Д. Моргуліса, В.І. Данилова, А.О. Слуцкі-

на, К.Д. Синельникова, А.К. Вальтера, С.І. Пекаря, О.С. Давидова, Г.В. Курдюмова, В.І. Трефілова, І.В. Обреїмова, В.Є. Лашкарьова, В.П. Філатова, М.Д. Стражеска, Г.М. Савіна, Г.Ф. Проскури, Л.В. Писаржевського, О.Г. Івахненка, Ю.О. Митропольського.

У межах створення короткої історії ракетно-космічної науки і техніки в Україні досліджено також науково-технічні школи в галузі ракетно-космічної техніки — школи М.Ф. Герасюти, М.К. Янгеля, В.М. Ковтуненка, В.Г. Сергєєва, В.С. Будника, С. П. Парнякова, В.Ф. Уткіна.

В галузі методології історії науки і техніки Ю.О. Храмовим розвинуто підхід до розгляду історії науки через її фундаментальні ідеї, теорії, відкриття (на прикладі історії фізики). Більш завершеної форми ця ідея набула у монографіях вченого «Історія фізики» (2006) [29] і «Фізика. Історія фундаментальних ідей, теорій та відкриттів» (2012) [30], в останній для неї запропоновану назву — інноваційна історія науки.

Трагічні події в українській фізиці в період репресій 30-х рр. висвітлено у монографії «Справа УФТІ» Ю.В. Павленка, Ю.М. Ранюка та Ю.О. Храмова. Серед праць — Біографічний енциклопедичний словник «Зарубіжні вчені-вихідці з України в галузі фундаментальних і технічних наук», у якому вміщено понад 650 біографій українців, які з різних причин залишили Батьківщину, ставши згодом за її межами відомими ученими в галузі фундаментальних і технічних наук і збагативши непересічними результатами їх окремі напрями.

Співробітниками відділу випущено низку монографій з численних напрямів та аспектів історії науки і техніки в Україні у контексті розвитку світової науки. Відзначимо «Природознавство в Україні до початку XX ст. в історичному, культурному та освітньому контекстах» (Ю.В. Павленко, С.П. Руда, С.А. Хорошева, Ю.О. Храмов, 2001), «Становлення статистичної фізики в Україні (30—40 рр. XX ст.)» (А.С. Литвинко, 2009), «Микола Миколайович Боголюбов та статистична фізика в Україні» (А.С. Литвинко, 2009), «Історія зварювання. XV — середина XX ст.» (О.М. Корнієнко, 2004), «Історія прикладної метрології в Україні (XVIII — середина XX ст.)» (О.Л. Храмова-Баранова, 2010), «Історія досліджень бактеріозів рослин в Україні (кінець XIX — початок XXI ст.)» (В.М. Гамалія, 2009), «Володимир Миколайович Образцов. 1874—1949» (С.С. Довганюк, 2010), «Внесок вчених у розвиток технічних наук в Україні в 30-х роках XX ст.» (Л.І. Сухотеріна, 1999), «Рід Rosa L. в Україні: генофонд, історія, напрями досліджень, досягнення та перспективи» (О.Л. Рубцова, 2009), «Топологія науки» (Л.В. Рижко, 2009), «Соціокультурний зміст мегатехнологій» (В.І. Онопрієнко, Л.В. Рижко, С.М. Ягодзінський та інші, 2015), «Розвиток вчення про час у геології» (В.І. Онопрієнко, К.В. Симаков, С.В. Мейен та інші, 1982), «Мінералогія: минуле, сучасність, майбутнє» (В.І. Онопрієнко, О.С, Поваренних, 1985), «Феодосій Миколайович Чернишев» (В.І. Онопрієнко, Ю.О. Анісімов, 1985), «Становлення вищої технічної освіти в Україні» (В.І. Онопрієнко, Т.О. Щер-

бань, 1990), «Українське наукове товариство. 1907—1921 рр.» (В.І. Онопрієнко, О.П. Реєнт, Т.О. Щербань, 1998).

До 100-річного ювілею Академії планується вихід видання «100 видатних досягнень вчених Академії НАН України за роки її діяльності», яке готують академічні інститути, відділом історії та соціології науки і техніки розроблено методичні рекомендації щодо підготовки цих матеріалів до видання. На сторінках міжнародного наукового журналу «Наука та наукознавство» оприлюднено значний обсяг архівних документів зі вступом і археографічним опрацюванням тексту, популяризацією нових розсекречених архівних документів і матеріалів з історії діяльності НАН України (О.Г. Луговський).

У 1993 р. з ініціативи відділу історії науки і техніки Центру досліджень науково-технічного потенціалу ім. Г.М. Доброва засновано Українське товариство істориків науки (голова — доктор фізико-математичних наук, професор Ю.О. Храмов), яке об'єднує в своєму складі науковців, що професійно займаються дослідженнями в галузі історії науки і техніки. Його друкованим органом є періодичний збірник «Нариси історії науки і техніки». У відділі діють докторантура та аспірантура зі спеціальності 032 — історія та археологія (напрям «історія науки і техніки»), що забезпечує оновлення складу істориків науки і техніки країни. З 2005 по 2015 рік захищено 38 кандидатських та докторських дисертацій з історії науки і техніки.

Включення розроблюваних відділом міждисциплінарних курсів історико-наукового профілю в учбовий процес вищої школи та проведення щорічних конференцій молодих істориків науки, техніки та освіти сприяє фундаменталізації освіти й формуванню наукового світогляду науковців та майбутніх спеціалістів.

В окреслених напрямах зосереджена діяльність декількох поколінь істориків науки і техніки в Україні: старшого покоління — В.В. Данилевський, І.Т. Швець, К.К. Хрєнов, П.С. Кучеров, Ю.О. Анісімов, П.І. Гнип, М.М. Матійко, В.С. Сологуб, О.М. Боголюбов, В.О. Добровольський, Л.В. Матвєєва; середнього покоління — Ю.О. Храмов, В.І. Онопрієнко, Е.Г. Циганкова, Н.П. Курган, Т.П. Бабій, Л.Л. Коханова, Л.О. Боярська, І.Д. Зосимович, Т.М. Виврот, Л.В. Ковальчук, С.А. Хорошева, С.П. Руда, Г.Г. Костюк, Л.Д. Кістерська, О.Ф. Коновець, О.Г. Луговський, В.О. Константинов, Л.К. Кухта; та молодшого покоління — Л.П. Депенчук, О.К. Янковський, Л.В. Рижко, А.М. Глєбова, А.С. Литвинко, Ю.І. Мушкало, В.Г. Гармасар, Г.Л. Звонкова.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Хорошева С.А., Храмов Ю.А. Исследования по истории естествознания и техники в НАН Украины. *Наука та наукознавство*. 2008. № 4. С. 144—163.
2. Храмов Ю.А., Хорошева С.А. Отделу истории науки и техники Центра исследований научно-технического потенциала и истории науки им. Г.М. Доброва НАН Украины — 50 (краткий исторический очерк). *Наука та наукознавство.* 2013. № 2. С. 63—77.

3. Протокол засідання Ради ВУАН № 1 від 5—6 липня 1928 р. / Архів Президії НАН України, ф. 251, оп. 1, спр. 27, арк. 175 зв.
4. Витяг із протоколу засідання Президії ВУАН про введення нової організаційної структури в Академії від 13 лютого 1934 р. / Архів Президії НАН України, ф. 251, оп. 1, спр. 56, арк. 42—45.
5. Протокол № 11 засідання Президії Академії наук УРСР від 19 березня 1948 р. / Архів Президії НАН України, ф. 251, оп. 1, спр. 274, арк. 113—138.
6. Хрєнов К.К., Гнип П.І. Віктор Васильович Данилевський. К.: Вид-во АН УРСР, 1963. 44 с.
7. Луговський О.Г. Нелегкі часи. З історії Відділу історії техніки Інституту теплоенергетики. *Наука та наукознавство.* 2016. № 1. С. 135—140.
8. Протокол № 34 засідання Президії Академії наук УРСР від 18 грудня 1948 р. / Архів Президії НАН України, ф. 251, оп. 1, спр. 274, арк. 401—409.
9. Подання Президії АН УРСР до РМ УРСР з обгрунтуванням необхідності збільшення кількості штатних співробітників установ академії від 31 січня 1949 р. / ЦДАВО України, ф. 2, оп. 7, спр. 9841, арк. 36—38.
10. Протокол № 9 засідання Президії Академії наук УРСР від 11 березня 1949 р. / Архів Президії НАН України, ф. 251, оп. 1, спр. 311, арк. 173—189.
11. Інформація Президії АН УРСР до комісії РМ УРСР з розгляду бюджету на науково-дослідні роботи про заходи АН у зв'язку із скороченням кошторису на 1950 рік від 14 січня 1950 р. / Архів Президії НАН України, ф. 251, оп. 1, спр. 389, арк. 48—51.
12. Протокол № 3 засідання Президії Академії наук УРСР від 25 січня 1950 р. / Архів Президії НАН України, ф. 251, оп. 1, спр. 348, арк. 29—55.
13. Постанова Президії АН УРСР про організацію в складі Відділу технічних наук АН УРСР сектора історії вітчизняної техніки від 15 грудня 1950 р. / Архів Президії НАН України, ф. 251, оп. 1, спр. 349, арк. 437—438.
14. Витяг з протоколу № 20 и § 1 засідання Бюро Відділу технічних наук АН УРСР від 8 липня 1953 р. / ЦДАГО України, ф. 1, оп. 71, спр. 118, арк. 17.
15. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 71, арк. 273 280.
16. Протокол № 66 засідання Президії АН УРСР від 23 листопада 1956 р. / Архів Президії НАН України, ф. 251, оп. 1, спр. 699, арк. 145—170.
17. Протокол № 44, § 528 засідання Президії АН УРСР від 13 липня 1956 р. / Архів Президії НАН України, ф. 251, оп. 1, спр. 697, арк. 170—203.
18. Протокол № 52 засідання Президії АН УРСР від 26 вересня 1958 р. / Архів Президії НАН України, ф. 251, оп. 1, спр. 810, арк. 113—175.
19. Рудая С.П. Украинское отделение. *Организация в СССР исследований в области естествознания и техники*. М.: Наука, 1989. С. 62—71.
20. Про заходи по розвитку в Академії наук УРСР досліджень з історії техніки і природознавства (постанова Президії Академії наук УРСР від 4 січня 1963 р. Протокол № 1-б, § 1) / Архів Президії НАН України, ф. 251, оп. 1, спр. 1248, арк. 3—6.
21. Річний звіт про наукову роботу Сектора історії техніки та природознавства Інституту історії за 1964 р. / Архів інституту історії України НАН України, оп. 1, спр. 41, 33 арк., арк. 1.
22. Інститут історії України НАН України. 1936—2006 / Відп. ред. В.А. Смолій; НАН України. Інститут історії України. К.: Інститут історії України, 2006. 818 с.
23. Добров Г.М. Наука о науке. Введение в общее науковедение. М.: Наука, 1966. 271 с.
24. Добров Г.М., Онопрієнко В.І., Храмов Ю.О., Матвєєва Л.В., Кістерська Л.Д. Новий погляд на історію заснування Академії наук України. *Вісник АН УРСР*. 1989. № 4. С. 58—73.
25. Храмов Ю.О., Руда С.П., Павленко Ю.В., Кучмаренко В.А. Рання історія академії наук України (1918—1921). К.: «Манускрипт», 1993. 248 с.

26. Кульчицький С.В., Павленко Ю.В., Руда С.П., Храмов Ю.О. Історія Національної Академії наук України в суспільно-політичному контексті. 1918—1998. К.: «Фенікс», 2000. 527 с.
27. Національна академія наук України 1918 2013. Хронологія. К.: Фенікс, 2013. 528 с.
28. Палій В.М., Храмов Ю.О. Національна академія наук України. 1918—2013. Персональний склад. 6-е вид., доп. і випр. К.: Фенікс, 2013. 444 с.
29. Храмов Ю.А. История физики. К.: Феникс, 2006. 1176 с.
30. Храмов Ю.О. Фізика. Історія фундаментальних ідей, теорій та відкриттів. К.: Фенікс, 2012. 816 с.

Одержано 12.09.2018

REFERENCES

1. Khorosheva S.A.. Khramov Yu.A. Issledovaniya po istoriiyestestvoznaniya i tekhniki v NAN Ukrainy. *Nauka ta naukoznavstvo*. 2008. No 4. S. 144—163 [in Russian].
2. Khramov Yu.A.. Khorosheva S.A. Otdelu istorii nauki i tekhniki Tsentra issledovaniy nauchno-tekhnicheskogo potentsiala i istorii nauki im. G.M. Dobrova NAN Ukrainy — 50 (kratkiy istoricheskiy ocherk). *Nauka ta naukoznavstvo*. 2013. No 2. S. 63—77 [in Russian].
3. Protokol zasidannia Rady VUAN No 1 vid 5—6 lypnia 1928 r. / Arkhiv Prezydii NAN Ukrainy, f. 251, op. 1, spr. 27, ark. 175 zv. [in Ukrainian].
4. Vytiah iz protokolu zasidannia Prezydii VUAN pro vvedennia novoi orhanizatsiinoi struktury v Akademii vid 13 liutoho 1934 r. / Arkhiv Prezydii NAN Ukrainy, f. 251, op. 1, spr. 56, ark. 42—45 [in Ukrainian].
5. Protokol No 11 zasidannia Prezydii Akademii nauk URSR vid 19 bereznia 1948 r. / Arkhiv Prezydii NAN Ukrainy, f. 251, op. 1, spr. 274, ark. 113—138 [in Ukrainian].
6. Khrienov K.K., Hnyp P.I. Viktor Vasylovych Danylevskyi. K.: Vyd-vo AN URSR, 1963. 44 s. [in Ukrainian].
7. Luhovskyi O.H. Nelehki chasy. Z istorii Viddilu istorii tekhniky Instytutu teploenerhetyky. *Nauka ta naukoznavstvo*. 2016. No 1. S. 135—140 [in Ukrainian].
8. Protokol No 34 zasidannia Prezydii Akademii nauk URSR vid 18 hrudnia 1948 r. / Arkhiv Prezydii NAN Ukrainy, f. 251, op. 1, spr. 274, ark. 401—409 [in Ukrainian].
9. Podannia Prezydii AN URSR do RM URSR z obgruntuvanniam neobkhidnosti zbilshennia kilkosti shtatnykh spivrobitnykiv ustanov akademii vid 31 sichnia 1949 r. / TsDAVO Ukrainy, f. 2, op. 7, spr. 9841, ark. 36—38 [in Ukrainian].
10. Protokol No 9 zasidannia Prezydii Akademii nauk URSR vid 11 bereznia 1949 r. / Arkhiv Prezydii NAN Ukrainy, f. 251, op. 1, spr. 311, ark. 173—189 [in Ukrainian].
11. Informatsiia Prezydii AN URSR do komisii RM URSR z rozghliadu biudzhetu na naukovo-doslidni roboty pro zakhody AN u zviazku iz skorochenniam koshtorysu na 1950 rik vid 14 sichnia 1950 r. / Arkhiv Prezydii NAN Ukrainy, f. 251, op. 1, spr. 389, ark. 48—51 [in Ukrainian].
12. Protokol No 3 zasidannia Prezydii Akademii nauk URSR vid 25 sichnia 1950 r. / Arkhiv Prezydii NAN Ukrainy, f. 251, op. 1, spr. 348, ark. 29—55 [in Ukrainian].
13. Postanova Prezydii AN URSR pro orhanizatsiiu v skladi Viddilu tekhnichnykh nauk AN URSR sektora istorii vitchyznianoi tekhniky vid 15 hrudnia 1950 r. / Arkhiv Prezydii NAN Ukrainy, f. 251, op. 1, spr. 349, ark. 437—438 [in Ukrainian].
14. Vytiah z protokolu No 20 y § 1 zasidannia Biuro Viddilu tekhnichnykh nauk AN URSR vid 8 lypnia 1953 r. / TsDAHO Ukrainy, f. 1, op. 71, spr. 118, ark. 17 [in Ukrainian].
15. TsDAHO Ukrainy, f. 1, op. 71, ark. 273—280 [in Ukrainian].
16. Protokol No 66 zasidannia Prezydii AN URSR vid 23 lystopada 1956 r. / Arkhiv Prezydii NAN Ukrainy, f. 251, op. 1, spr. 699, ark. 145—170 [in Ukrainian].

17. Protokol No 44, § 528 zasidannia Prezydii AN URSR vid 13 lypnia 1956 r. / Arkhiv Prezydii NAN Ukrainy, f. 251, op. 1, spr. 697, ark. 170—203 [in Ukrainian].
18. Protokol No 52 zasidannia Prezydii AN URSR vid 26 veresnia 1958 r. / Arkhiv Prezydii NAN Ukrainy, f. 251, op. 1, spr. 810, ark. 113—175 [in Ukrainian].
19. Rudaya S.P. Ukrainskoye otdeleniye. Organizatsiya v SSSR issledovaniy v oblasti estestvoznaniya i tekhniki. M.: Nauka. 1989. S. 62—71 [in Russian].
20. Pro zakhody po rozvytku v Akademii nauk URSR doslidzhen z istorii tekhniky i pryrodoznavstva (postanova Prezydii Akademii nauk URSR vid 4 sichnia 1963 r. Protokol No 1-b, § 1) / Arkhiv Prezydii NAN Ukrainy, f. 251, op. 1, spr. 1248, ark. 3—6 [in Ukrainian].
21. Richnyi zvit pro naukovu robotu Sektora istorii tekhniky ta pryrodoznavstva Instytutu istorii za 1964 r. / Arkhiv instytutu istorii Ukrainy NAN Ukrainy, op. 1, spr. 41, 33 ark., ark. 1 [in Ukrainian].
22. Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. 1936—2006 / Vidp. red. V.A. Smolii; NAN Ukrainy. Instytut istorii Ukrainy. K.: Instytut istorii Ukrainy, 2006. 818 s. [in Ukrainian].
23. Dobrov G.M. Nauka o nauke. Vvedeniye v obshcheye naukovedeniye. M.: Nauka, 1966. 271 s. [in Russian].
24. Dobrov H.M., Onopriienko V.I., Khramov Yu.O., Matvieieva L.V., Kisterska L.D. Novyi pohliad na istoriiu zasnuvannia Akademii nauk Ukrainy. *Visnyk AN URSR*. 1989. No 4. S. 58—73 [in Ukrainian].
25. Khramov Yu.O., Ruda S.P., Pavlenko Yu.V., Kuchmarenko V.A. Rannia istoriia akademii nauk Ukrainy (1918—1921). K.: «Manuskrypt», 1993. 248 s. [in Ukrainian].
26. Kulchytskyi S.V., Pavlenko Yu.V., Ruda S.P., Khramov Yu.O. Istoriia Natsionalnoi Akademii nauk Ukrainy v suspilno-politychnomu konteksti. 1918—1998. K.: «Feniks», 2000. 527 s. [in Ukrainian].
27. Natsionalna akademiia nauk Ukrainy 1918—2013. Khronolohiia. K.: Feniks, 2013. 528 s. [in Ukrainian].
28. Palii V.M., Khramov Yu.O. Natsionalna akademiia nauk Ukrainy. 1918—2013. Personalnyi sklad. 6-e vyd., dop. i vypr. K.: Feniks, 2013. 444 s. [in Ukrainian].
29. Khramov Yu.A. Istoriya fiziki. K.: Feniks. 2006. 1176 s. [in Russian].
30. Khramov Yu.O. Fizyka. Istoriia fundamentalnykh idei, teorii ta vidkryttiv. K.: Feniks, 2012. 816 s. [in Ukrainian].

Received 12.09.2018

А.С. Литвинко, доктор исторических наук, ведущий научный сотрудник
ГУ «Институт исследований научно-технического потенциала
и истории науки им. Г.М. Доброва НАН Украины»,
e-mail: litvinko@ukr.net
А.Г. Луговский, кандидат исторических наук, старший научный сотрудник
ГУ «Институт исследований научно-технического потенциала
и истории науки им. Г.М. Доброва НАН Украины»,
e-mail: aglugovskij.1951@gmail.com

ИНСТИТУАЛИЗАЦИЯ ИСТОРИИ НАУКИ И ТЕХНИКИ В НАЦИОНАЛЬНОЙ АКАДЕМИИ НАУК УКРАИНЫ

В статье показаны эволюция и организационное оформление научных исследований по истории науки и техники в Национальной академии наук Украины, связанные с созданием соответствующих структурных подразделений и деятельностью выдающихся ученых. Подробно отражены центральные события этого процесса: возникновение идей относительно структуризации исследований по истории науки и техники и понимание

ее необходимости; организация Комиссии по истории естествознания в 1934 г., которая существовала до 1942 г.; создание при Президиуме АН УССР Комиссии по изучению истории отечественной науки и техники в 1948 г., которая должна была координировать свою работу с научно-исследовательскими учреждениями СССР и вузами, способствовать развертыванию в них исследований по истории науки и техники; создание двух других структур — Комиссии по истории техники и отдела истории техники в Институте теплоэнергетики АН УССР (в 1949 г.); предложения о создании Института истории техники (1948 г.) и Сектора истории отечественной техники в составе Отдела технических наук АН УССР (1950); организация Сектора истории естествознания и техники в составе Института истории АН УССР (1963 г.); формирование в первой половине 60-х гг. отдельного научного направления — науковедения и основание в 1984 г. Центра исследований научно-технического потенциала Совета по изучению производительных сил Украинской ССР, который в 1986 г. был объединен с Сектором истории естествознания и техники, что составило основу Центра исследований научно-технического потенциала и истории науки АН УССР. Представлен значительный объем источников и информации о публикационной деятельности по истории науки и техники.

Ключевые слова: *история науки и техники, история техники, Комиссия по истории техники, Украинское отделение Советского национального объединения историков естествознания, Сектор истории естествознания и техники, Центр исследований научно-технического потенциала и истории науки АН УССР.*

A.S. Lytvynko, Dsc (History), leading researcher,
G.M. Dobrov Institute for Scientific and Technological Potential
and Science History Studies of the NAS of Ukraine,
e-mail: litvinko@ukr.net
O.H. Luhovskiy, PhD (History), senior researcher,
G.M. Dobrov Institute for Scientific and Technological Potential
and Science History Studies of the NAS of Ukraine,
e-mail: aglugovskij.1951@gmail.com

INSTITUTIONALIZATION OF SCIENCE AND TECHNOLOGY HISTORY IN THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE

The evolution and institutionalization of science and technology history studies in the National Academy of Sciences of Ukraine is shown. It concerns with the organization of departments and activities of distinguished scientists. The Ukrainian Academy of Sciences was founded on 14 November, 1918. In the spring of 1928, academician I. Malinovsky proposed to organize a Commission on the History of Knowledge at the Academy. The Commission for History of Natural Sciences was established on 13 February, 1934, and existed until 1942. In 1956, the Department for History of Mathematics (headed by Y. Shtokalo) was organized at the Institute of Mathematics. In December 1948, academician V. Danilevsky proposed to create the Institute for History of Engineering, to study the history of national engineering and technical sciences, technical education, technical literature, technical terminology. On 11 March, 1949, the Department for Technology History at the Institute of Heat Power Engineering and the Commission for Technology History (both headed by V. Danilevsky) were organized. It was planned to transform the Commission into the Institute for Technology History, but the intention was not realized due to lack of funds.

On 4 January, 1963, on the basis of the Department for History of Mathematics and the Department for Technology History, the Sector for History of Natural Science and Technology

(originally called the Sector for History of Technology and Natural Science, headed by Y. Shtokalo) was organized.

In 1986, based on the Sector and the divisions of the Council for the Study of the Productive Forces of Ukraine, the Center (now Institute) for Scientific and Technological Potential and Science History Studies was organized (headed by G. Dobrov), where the Department for History of Natural Science and Department of Technology were established (now the Department of History and Sociology of Science and Technology).

The rich information about the publication activity on science and technology history is given.

Keywords: *science and technology history, technology history, Ukrainian Affiliation of the Soviet National Association of Historians in Natural Science, Sector for Natural Science and Technology History, Center for Scientific and Technological Potential and Science History Studies of the National Academy of USSR.*